

*Клімовський С. С.,
здобувач Науково-дослідного інституту приватного права
та підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА НА ОСОБИСТІ ПАПЕРИ

Анотація. У статті досліджено проблематику цивільно-правових гарантій права на особисті папери. Автором розглянуто поняття та види цивільно-правових гарантій права на особисті папери, здійснено їх класифікацію за юридичною силою та нормативним закріпленням. Зазначено про необхідність визначення та нормативного закріплення цивільно-правових гарантій.

Ключові слова: право на особисті папери, охорона права на особисті папери, юридичні гарантії, цивільно-правові гарантії.

Постановка проблеми. Особливу роль в охороні права на особисті папери відіграють гарантії здійснення та захисту цього права, закріплені в чинному законодавстві. Вони є тим правовим явищем, яке створює умови для здійснення права в передбаченому законом порядку та водночас закріплює диспозитивність діяльності людини у встановлених законом межах для безперешкодного здійснення належного їй права.

Хоча проблематика юридичних гарантій широко досліджена в конституційному та трудовому праві, у цивільно-правовій доктрині питання юридичних гарантій не досліджено достатнім чином. Тому обґрунтування існування цивільно-правових гарантій як для права на особисті папери, так і для інших цивільних прав буде сприяти правозастосуванню у сфері здійснення та захисту цих прав.

Метою статті є дослідження поняття цивільно-правових гарантій права на особисті папери як складової системи охорони цього права, а також їх місця та ролі в здійсненні та захисті права на особисті папери.

Враховуючи недослідженість питання цивільно-правових гарантій у цивілістичних доктринальних джерелах, теоретичною базою нашого дослідження стали джерела як із цивільно-правової доктрини, так і інших галузей права, зокрема, праці С.С. Алексєєва, Є.В. Білозьорова, Н.В. Вітрука, К.Г. Волинки, Т.М. Заворотченко, М.С. Малєїна, О.В. Міцкевича, К.О. Мокевича, А.В. Пономаренко, О.Ф. Скакун, В.Ф. Сіренко, О.В. Смірнова, О.А. Ситницької, Р.О. Стефанчука, П.М. Рабінювича, О.Ф. Фрицького, В.Д. Шахова та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає Р.О. Стефанчук, безперешкодність здійснення суб'єктивного цивільного права, у тому числі й особистого немайнового, напряму залежить від забезпеченості такої реалізації відповідними гарантіями [13, с. 170]. Враховуючи відсутність ґрунтовних досліджень із проблематики цивільно-правових гарантій, аналіз поняття цивільно-правових гарантій права на особисті папери необхідно почати з розгляду змісту цього поняття, дослідження їх ролі та місця в цивільному праві та праві загалом. З метою повного розуміння поняття цивільно-правових гарантій права на особисті папери, керуючись дедуктивним методом дослідження, розглянемо поняття «гарантії», рівні та

види гарантій, що відіграють значення в регулюванні права на особисті папери.

У широкому розумінні під «гарантіями» розуміється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, які спрямовані на дійсну реалізацію прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод як неповного чи неналежного здійснення та захисту прав від можливих порушень. Хоча ці фактори бувають різноманітними, але щодо процесу реалізації прав і свобод вони виступають як умови, засоби, прийоми та методи правильного його здійснення. Тому необхідно під гарантіями розуміти прийняті державою на себе обов'язки створювати необхідні умови та надавати відповідні засоби, що забезпечують фактичну реалізацію та усесторонню охорону прав і свобод усіх і кожного [6, с. 24].

Поняття «гарантії» прийшло з французької мови, де слово «garantie» означає поруку, умову, забезпечення чого-небудь. Це соціальне явище, яке забезпечує досягнення конкретного результату, створює умови для функціонування певних суспільних відносин [10, с. 130].

У юридичній науці є різні думки щодо визначення поняття «гарантія». Водночас можна стверджувати, що в юриспруденції поняття «гарантії» охоплює собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на фактичну реалізацію прав і свобод, усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення.

Завершуючи дослідження гарантій здійснення особистих немайнових прав, Р.О. Стефанчук звернув увагу, що визнання за суб'єктом можливостей здійснювати свої особисті немайнові права потребують не лише власної поведінки, а й поведінки інших суб'єктів, які б надавали особі повною мірою задовольняти свій інтерес. Однак, як відзначається в літературі, «у якій би формі правової гарантії не виступали і який би конкретний зміст не мали, вони є завжди проявом єдиної сутності – бути умовою і засобами перетворення юридичної можливості, закладеної в нормі, у дійсність» [13, с. 173].

Проблематика гарантій у праві досліджувалась як ученими в галузі теорії держави та права, так і фахівцями в спеціальних галузях. Наприклад, О.Ф. Скакун під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [9, с. 203].

Водночас Л.П. Гарчева та О.Н. Ярмиш визначають гарантії основних прав і свобод громадян як систему норм, принципів, умов і вимог, які забезпечують додержання прав, свобод і законних інтересів громадян [2, с. 128]. У свою чергу А.Ф. Нікітін зазначає, що гарантії – це обов'язки держави захищати людину, створювати правові, соціальні та культурні умови для реалізації її прав і свобод, а також діяльність міжнародних і державних організацій щодо захисту прав людини [11, с. 76].

Підсумовуючи наведені визначення, можна стверджувати, що гарантії в праві – це умови, способи та засоби, за допомогою яких здійснюється забезпечення, дотримання та реалізація прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина [8, с. 38–39].

Значення гарантії у різних сферах соціального життя детермінує їх системоутворюючий вплив не тільки на сферу юридичних, а й інших наук. Водночас гарантії групуються відповідно до сфери свого поширення, нормативного закріплення й інших факторів та становлять цілісну систему. Тому для визначення місця та ролі цивільно-правових гарантії права на особисті папери необхідно комплексно подивитись на всю систему гарантії як соціальних явищ, юридичних гарантії та цивільно-правових гарантії зокрема.

Так К.А. Мокичов поділяє гарантії на економічні, політичні, ідеологічні, юридичні та громадські [15, с. 165]. Натомість О.В. Смірнов вважає, що гарантії поділяються на економічні, юридичні та суспільні [12, с. 156]. Юридична енциклопедія визначає юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина як правові норми та інститути, що забезпечують можливість безперешкодного здійснення прав особи, їх охорону, а в разі протиправних посягань – захист і поновлення юридичної гарантії, встановленої Конституцією України та законами України [17, с. 555].

М.С. Малєїн під юридичними гарантіями розуміє норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів. Якісна характеристика юридичних гарантії передбачає оцінку всієї діючої системи права в цілому з точки зору повноти охоплення правовим інструментарієм усіх найбільш важливих взаємовідносин державних органів та громадян, а також громадян між собою [5, с. 43].

Юридичним гарантіям притаманні свої ознаки. Так, Т.М. Заворотченко наводить такі ознаки юридичних гарантії: нормативність, яка передбачає визначення гарантії лише в текстах нормативно-правових актах; системність, яка полягає в тому, що всі юридичні гарантії знаходяться в тісному нерозривному зв'язку, є взаємозалежними та взаємопов'язаними, тобто утворюють певну систему; комплексність юридичних гарантії, що впливає з попередньої ознаки та полягає в тому, що в реальному житті юридичні гарантії діють спільно (системно), підкріплюють і взаємно посилюють одна одну; постійність характеру гарантії, завдяки чому гарантії прав не припиняють свою дію та не виникають епізодично, а є постійними; юридична надійність, яка відображає, з одного боку, зв'язок гарантії із соціальною ситуацією, а з іншого – стабільність її соціального змісту (питання про причини ненадійності тих чи інших юридичних гарантії заслуговує спеціального розгляду, вона може, зокрема, бути зумовлена невдалою конструкцією правового регулювання, відсутністю конкретних санкцій); реальність полягає в тому, що юридичні гарантії повинні забезпечити особі реальне користування наданими законодавством України правами [3].

Водночас В.С. Пересунько виділяє лише чотири ознаки юридичних гарантії: комплексність і повнота гарантії, що є неодмінною вимогою, якою повинні керуватися у своїй правозастосовній діяльності всі структури суспільства та держави, тому що їх загальний правоохоронний ефект буде тоді, коли гарантія діє в комплексі й з необхідною повнотою. Іншими неодмінними вимогами, на його погляд, є дієвість та ефективність. Їх суть полягає в тому, що гарантії в усіх випадках повинні забезпечувати людині й громадянину реальне користування наданими законом благами [7].

З урахуванням того, що гарантії права на особисті папери є різновидом юридичних (правових) гарантії, під час розгляду гарантії права на особисті папери на загальноправовому рівні їм притаманні такі ознаки: 1) нормативність, яка передбачає визначення гарантії лише в текстах нормативно-правових актах; 2) системність – юридичні гарантії становлять єдину систему зі стійкими зв'язками та відносно автономними елементами, які представлені гарантіями конкретних прав та свобод; 3) постійність – юридичні гарантії мають постійний, стабільний, безперервний характер; 4) реальність – юридичні гарантії мають бути направлені на безпосереднє здійснення, охорону та захист права, мати недеklarативний характер та забезпечуватись системою норм, що створюють механізм реалізації юридичної гарантії; 5) комплексність – юридичні гарантії застосовуються в комплексі, реалізація прав та свобод може здійснюватися за умови комплексного застосування гарантії за умови наявності дієвого механізму їх реалізації; 6) юридична надійність – взаємозв'язок гарантії із соціальною ситуацією та стабільність її соціального змісту.

Проаналізувавши зазначене, можна зробити висновок, що юридичні гарантії – це сукупність нормативно закріплених умов, способів та засобів, за допомогою яких визначаються умови та порядок здійснення прав і свобод особи, а також їх охорона, захист та відновлення в разі порушення, які мають системний, комплексний, постійний, реальний та юридично надійний характер. Роль і значення правових гарантії визначається тим, що вони створюють необхідні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність.

Р.О. Стефанчук зазначає, що під час аналізу «цивілістичного» бачення юридичних гарантії потрібно відмітити, що більшість науковців усе ж схиляється до думки, що найважливішою формою правових гарантії реального здійснення суб'єктивних прав є кореспондуючий обов'язок, який забезпечує принцип синхронності в механізмі правового регулювання [13, с. 170].

Н.В. Вітрук поділяє юридичні (правові) гарантії на дві групи: 1) гарантії реалізації прав і свобод; 2) гарантії охорони прав і свобод [1, с. 31]. С.Г. Стеценко виділяє такі види правових гарантії: а) стан законодавства, його стабільність і відповідність розвитку відносин у суспільстві, рівень юридичної техніки; б) стан діяльності з попередження та припинення правопорушень, зокрема заходів юридичної відповідальності; в) доступність і якість правосуддя; г) ефективність контролю за реалізацією правових актів [14, с. 195]. Іншої позиції дотримується К.Б. Толкачов, який вважає, що правові гарантії поділяються на гарантії реалізації та гарантії охорони (захисту). Реалізація прав і свобод є неможливою без їхньої охорони, немає такого права, яке не потребує охорони. Гарантії охорони, які є структурними елементами механізму забезпечення прав і свобод, водночас є гарантіями їхнього здійснення, тобто не можуть існувати за межами реалізації прав і свобод [16, с. 108].

На нашу думку, юридичні гарантії можна також згрупувати за галузями нормативного регулювання (наприклад, конституційно-правові, трудові, кримінально-правові, цивільно-правові тощо).

Хоча висловлюється думка, що юридичні гарантії цивільних прав поділяють на судові, позасудові, здійснювані державними, громадськими й адміністративними органами, самою правомочною особою [4, с. 107], ми не можемо з нею погодитись, оскільки в цьому контексті мова йде радше про форми захисту цивільних прав. Водночас цивільно-правові гарантії

необхідно розглядати в площині двох рівнів, зокрема конституційному, де закріплено основоположні принципи цивільно-правового регулювання, та цивільно-правовому (як на загальному цивільно-правовому рівні, так і спеціальному), зокрема, стосовно конкретних цивільно-правових інститутів або прав.

З урахуванням цього до юридичних гарантій права на особисті папери слід віднести конституційно-правові гарантії: гарантії непорушності (ч. 1 ст. 32 Конституції України зазначає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте й сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України); гарантії судового захисту (ч. 3 ст. 32 Конституції України, де зазначено, що кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе й членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації); гарантії щодо вільного збирання особистих паперів та інформації (ч. 2 ст. 34 Конституції України затверджує, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір); гарантії непорушності права власності (ч. ч. 1, 2, 4 ст. 41 Конституції України).

Водночас до власне цивільно-правових гарантій указанного права можна віднести конфіденційність особистих паперів (п. 1 ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)) – неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини є визначальною гарантією права на особисті папери, оскільки саме це положення законодавства обумовлює існування всього комплексу правових інститутів спрямованих на захист особистого життя фізичної особи); непорушність права на особисті папери (п. 2 ст. 3 ЦК України – неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом) – стосується права на особисті папери в силу ч. 1 ст. 303 ЦК України, де зазначено, що особисті папери є власністю фізичної особи, тобто, не дивлячись на немайнову природу права на особисті папери, особисті папери є об'єктами права власності, на які поширюється правовий режим права приватної власності фізичної особи); свободу договору щодо використання та розпорядження особистими паперами (п. 3 ст. 3 ЦК України) – одна з ключових гарантій, яка дає можливість вільно визначати сторонами умову договору про передачу та (або) використання особистих паперів); можливість судового захисту права на особисті папери (п. 5 ст. 3 ЦК України) – гарантія щодо можливості звернення до суду в разі порушення, оспорення права на особисті папери та (або) відшкодування збитків, завданих таким порушенням; недоторканість особистих паперів (ч. ч. 1, 2 ст. 303 ЦК України) – гарантія можливості фізичної особи-власника особистих паперів самостійно визначати коло осіб, які можуть ознайомлюватись з особистими паперами та ступінь ознайомлення з особистими паперами; гарантії захисту інформації щодо третіх осіб (відповідно до змісту ст. 303 ЦК України, якщо особисті папери фізичної особи містять інформацію щодо особистого життя інших фізичних осіб, то використання цих особистих паперів можливе лише за умови надання згоди на таке використання вказаними особами).

Відповідно, названі гарантії права на особисті папери слід розділити на дві групи, а саме: конституційні гарантії права на особисті папери та цивільно-правові гарантії. При цьому цивільно-правові гарантії права на особисті папери можна поділити на загальні й спеціальні, при цьому до загальних віднести

ті, які визначені загальними засадами цивільного законодавства, а спеціальні – ті, що властиві праву на особисті папери.

Безперечно, у зв'язку з тим, що право на особисті папери є спеціальним, конкретних гарантій щодо нього законодавство не містить, однак можна виокремити групу гарантій що стосуються права на особисті папери та його здійснення й охорони. При цьому можна зазначити, що гарантії дублюються в Конституції України та Цивільному кодексі України, що вказує на їхній фундаментальний характер та відображає прагнення законодавця забезпечити передбачені Конституцією України загальні норми деталізацією в галузевому законодавстві, а також створити дієві механізми їх правової реалізації.

Указані гарантії, як конституційні, так і цивільно-правові, є зобов'язанням держави та суспільства щодо безперешкодного здійснення права на особисті папери. Вони є своєрідними векторами права на особисті папери, які забезпечують як безперешкодне здійснення права на особисті папери, так і його охорону, захист та відновлення в разі порушення.

Висновки. Таким чином, гарантії правової охорони права на особисті папери входять до охорони права на особисті папери та є способами й засобами, закріпленими нормативно-правовими актами, які визначають умови й порядок безперешкодного здійснення права на особисті папери, його охорони та захисту, у тому числі шляхом відновлення порушеного права.

Юридичні гарантії здійснення та захисту права на особисті папери слід розділити на дві групи, а саме: конституційні гарантії права на особисті папери та цивільно-правові гарантії. При цьому цивільно-правові гарантії права на особисті папери можна поділити на загальні й спеціальні.

Перспективним є дослідження комплексу цивільно-правових гарантій на галузевому рівні з можливістю подальшого закріплення цивільно-правових гарантій на рівні Цивільного кодексу України.

Література:

1. Витрук Н.В. О юридических средствах обеспечения реализации и охраны прав советских граждан / Н.В. Витрук // Известия вузов. Серия «Правоведение». – 1964. – № 4. – С. 29–38.
2. Гарчева Л.П. Конституционное право Украины: [учебное пособие] / Л.П. Гарчева, А.Н. Ярмыш. – Симферополь: ДЮЛЯ, 2000. – 336 с.
3. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Т.М. Заворотченко; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2002. – 20 с.
4. Крисань Т.Є. Форми реалізації юридичних гарантій цивільних прав / Т.Є. Крисань // Підприємство, господарство і право. – 2013. – № 4. – С. 107–109.
5. Малєин Н.С. Охрана прав личности советским законодательством / Н.С. Малєин; отв. ред. А.И. Масляев. – М.: Наука, 1985. – 165 с.
6. Мицкевич А.В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в общественном социалистическом государстве / А.В. Мицкевич // Советское государство и право. – 1963. – № 8. – С. 24.
7. Пересунько В.С. Юридичні гарантії при укладенні трудового договору: автореф. дис ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / В.С. Пересунько; ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2002. – 20 с.
8. Пономаренко А.В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві / А.В. Пономаренко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». – Вип. 20. – Х.: Національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2013. – С. 37–41.
9. Скакун О.Ф. Теория государства и права / О.Ф. Скакун. – Х.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2008. – 704 с.
10. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
11. Словарь-справочник по праву / сост. А.Ф. Никитин. – М.: Акалик, 1995. – 140 с.

12. Смирнов О.В. Природа и сущность права на труд / О.В. Смирнов. – М. : Юридическая литература, 1964. – 163 с.
13. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : [монографія] / Р.О. Стефанчук. – К. : КНТ, 2008. – 626 с.
14. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : [навч. посіб.] / С.Г. Стеценко – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
15. Теория государства и права : [учебник для вузов] / под ред. К.А. Мокичева. – М. : Юридическая литература, 1965. – 429 с.
16. Толкачев К.Б. Методологические и правовые основания личных и конституционных прав и свобод человека и гражданина и участие в их защите органов внутренних дел : [монография] / К.Б. Толкачев. – СПб., 1997. – 175 с.
17. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : Укр. енциклопедія, 1998– . – Т. 1 : А–Г. – 1998. – 672 с.

Климовский С. С. Гражданско-правовые гарантии осуществления и защиты права на личные бумаги

Аннотация. В статье исследована проблематика гражданско-правовых гарантий права на личные бумаги. Автором рассмотрены понятие и система гражданско-право-

вых гарантий права на личные бумаги, осуществлена их классификация по юридической силе и нормативному закреплению. Отмечена необходимость определения и нормативного закрепления системы общетраслевых гражданско-правовых гарантий.

Ключевые слова: право на личные бумаги, охрана права на личные бумаги, юридические гарантии, гражданско-правовые гарантии.

Klimovskii S. Civil protection and guarantee of the right to personal papers

Summary. The paper studies the problems of civil law guarantees the right to personal papers. The author considers the concept and the system of civil law guarantees the right to private papers, their classification according to the legal force and the normative consolidation. There was a need to identify and fix the regulatory system of industry-wide civil and legal guarantees.

Key words: right to personal papers, protection of the right to private papers, legal guarantees, civil guarantees.